

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Simpozij u povodu 300. obljetnice rođenja Immanuela Kanta (1724–2024): Kant

Babić, Mile; Mujkić, Asim

2025

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/834>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

KANTOVA PRAKTIČNA FILOZOFIJA I KATEGORIČKI IMPERATIV U KONSTRUKTIVISTIČKOJ INTERPRETACIJI ONORE O'NEILL*

*Selma Alispahić***

Sažetak: Kantova deontološka etika koja pripisuje ključno mjesto umu u području praktičnog i insistira na dosljednom djelovanju u skladu s moralnim zakonom i djelovanju iz dužnosti, često se smatra previše zahtjevnom za mogućnost potpune i praktično plodne primjene, te se od svog postanka kritikovala zbog navodnog praznog formalizma i rigorizma. Onora O'Neill staje u odbranu Kantove etike od spomenutih prigovora, nudeći plauzibilno tumačenje značenja njenog vrhovnog praktičnog principa i baveći se njegovim odnosom spram konkretnog djelovanja, moralnih pitanja i dilema. U ovom radu, problematiziraju se praktičnost i primjenjivost kategoričkog imperativa (posebno se fokusirajući na njegovu formulaciju univerzalnog zakona) kroz njenu konstruktivističku interpretaciju koju je predstavila u djelima *Acting on Principle* (2013) i *Constructions of Reason: Explorations of Kant's Practical Philosophy* (1989). Cilj rada je ukazati na značaj ove perspektive za razumijevanje praktičnosti Kantove etike, te izložiti argumentaciju koja omogućava da se ona popularizira u savremenim okolnostima i razumije kao uistinu relevantna za rješavanje moralnih problema sa kojima se svakodnevno susrećemo.

Ključne riječi: kategorički imperativ, praktična filozofija, Kant, konstruktivizam, Onora O'Neill, formalizam, djelovanje

Uvod: Onore O'Neill i kantijanski konstruktivizam

Konstruktivizam je etička pozicija koja nudi metod ili procedure za izvođenje, tj. konstrukciju praktičnih principa, nasuprot realizmu kojih određeni set praktičnih principa smatra datom zbiljnošću. (Barry, 2013: 17–18). Prema etičarki Onori O'Neill, Kantova etika je konstruktivistička jer ne pruža gotova praktična pravila, nego ona predstavljaju rezultate aktivnosti racionalne subjektivne konstrukcije u konkretnom slučaju. Polazeći od Kantovih ideja i slijedeći ga, ona je pokušala eksplicirati, učiniti jasnijim i čak poboljšati neka njegova rješenja i tako pokazati da ona predstavljaju "utemeljen, adekvatan

* Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka, Odsjek Sociologija, selma.alispahic@fpn.unsa.ba

** Izlaganje na naučnoj konferenciji Simpozij u povodu 300. obljetnice rođenja Immanuela Kanta (1724–2024), 22. i 23. 4. 2024. godine, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

i snažan okvir za kritičko nošenje sa širokim opsegom etičkih problema, uključujući one koji su u domeni primijenjene etike.” (Achard et al., 2013: 2) *Acting on Principle* je njena doktorska disertacija, napisana pod mentorstvom Johna Rawlsa, koja je objavljena kao monografija 1975. godine. U ovoj knjizi, čiji se naslov može prevesti kao *Djelovanje na temelju principa*, O'Neill se bavi praktičnošću kategoričkog imperativa, i to specifično njegovom formulacijom univerzalnog zakona,¹ te pokušava demonstrirati, nasuprot kritikama koje to dovode u pitanje, da Kantova etika može biti vodilja za djelovanje, odnosno da “formalni pristup etici može biti plodonosan i praktičan”. (O'Neill, 2013: 9) Svoj kantijanski konstruktivizam O'Neill je dalje razvila i u drugim djelima, među kojima su knjige *Constructions of Reason: Explorations of Kant's Practical Philosophy* (1989), *Towards Justice and Virtue: A Constructive Account of Practical Reasoning* (1996), *Autonomy and Trust in Bioethics* (2002) i *Rethinking Informed Consent in Bioethics* (2007).

Formalizam i rigorizam Kantove etike

Prema O'Neill, Kantova etika je sposobna da nam pomogne da se nosimo s brojnim savremenim problemima, poput prava manjina, gladi u svijetu, pristanka pacijenata i etičke odgovornosti korporacija (Burton, 2021). Kada objašnjava zašto se, nakon intelektualnog nezadovoljstva modelima racionalnog izbora kojima se prvenstveno bavila, opredijelila za istraživanje Kantove etike, ona tvrdi da je upravo njena parsimonija ili formalizam ono što ju je privuklo, tj. mogućnost djelovanja na temelju minimalnih pretpostavki. (Burton, 2021) Međutim, optužba za “prazni formalizam” je jedna od najčešćih kritika njegove moralne filozofije, koju je formulisao već Hegel, kao i J. S. Mill, ali i kasniji tumači Kanta, poput Elizabeth Anscombe (O'Neill, 2013: 4). Ovaj prigovor često je bio praćen i prigovorom za “rigidnu neosjetljivost” ili rigorizam njegovog etičkog učenja, koji “negira značaj sklonosti/afekata u moralnom promišljanju” (Babić-Avdispahić – Mujkić, 2019: 106) što je prema O'Neill paradoksalno jer su, kako tvrdi u knjizi *Acting on Principle* ova dva prigovora nekompatibilna:

Formalizam tvrdi da principi uopšte ništa ne govore. Oni ne govore šta da se uradi, jer je ono što će se uraditi uvijek krajnje partikularno, a princip pokriva mnoštvo mogućnosti. A rigorizam kaže, nasuprot tome, da principi daju detaljne praktične algoritme. (Burton: 2021)

¹ “Ja ne treba nikada da postupam drugačije do tako da mogu takođe hteti da moja maksima treba da postane jedan opšti zakon.” (Kant, 2008: 29)

Analizirajući postavke Kantove etike, O'Neill (2013: 40) je došla do zaključka da ovi prigovori nisu opravdani, tj. da "kategorički imperativ može voditi djelovanje i ne vodi rigorizmu". Slično, i u knjizi *Constructions of Reason*, O'Neill tvrdi da "tradicionalne (i nekompatibilne) optužbe za prazni formalizam i rigidni preskriprivism nisu na mjestu. Kant nudi etiku principa, a ne pravila; on naglašava obaveze, a ne prava; unatoč kulturnoj miopiji njegovog ozloglašenog primjera, njegovo razmišljanje zahtijeva, a ne odbacuje osjetljivost na kontekst." (O'Neill, 1989: xi). Također, ona tvrdi da je upravo formalni karakter kategoričkog imperativa njegova osobita snaga jer, iako ne nudi konačan set određenih univerzalno važećih pravila, on nas ipak može voditi do etičkih odluka i zaključaka, tako bivajući u stanju da predstavlja "racionalni temelj za etiku i ozbiljno poštovanje diverziteta sadržaja različitih etičkih praksi i tradicija." (O'Neill, 1989: 104) Važan aspekt Kantove etike koji O'Neill kontinuirano ističe je da je ona etika principa, a ne pravila (O'Neill, 1989: 155) pri čemu principi nisu algoritmi (O'Neill, 1989: 216), odnosno Kantova etika "ne generira jedinstven moralni kod, ali ipak istovremeno nudi fundamentalne vodilje i predlaže vrste promišljanja koja nam mogu omogućiti da vidimo kako ove vodilje mogu biti uvedene u živote koje zapravo vodimo." (O'Neill, 1989: 161).

Kategorički imperativ kao test univerzalizabilnosti

Kantova moralna filozofija postulira postojanje moralnog zakona koji je smješten ne negdje izvan subjekta nego upravo u samoj volji. Taj zakon je objektivn i svoju objektivnost osigurava putem maksima, tj. subjektivnih principa htijenja, koji trebaju imati opšte važenje. Nasuprot utilitarističkim etikama, Kantova deontološka etika ne dozvoljava odstupanja od onoga što je ispravno, odnosno ne dozvoljava da se pri razmatranju moralnosti postupaka uzimaju u obzir njihove posljedice – vrijednost neke radnje jeste u samome htijenju, u nastrojenju volje, i to na način na koji to propisuje moralni zakon. Taj zakon na volju utiče tako da, kao ono jedino što sa sobom nosi apsolutnu nužnost, izaziva poštovanje, pri čemu su moralno ispravne radnje samo one učinjene iz dužnosti, tj. iz poštovanja prema moralnom zakonu.

Govoreći o dobroj volji kao onome jedinom što može biti bezuslovno dobro, s ciljem da obrazloži pojam i potrebnost moralnog zakona u obliku zapovijedi, Kant pravi razliku između apsolutno dobre volje i volje koja nije u potpunosti determinirana umom. Kada je volja apsolutno dobra, ona je cjelovito saobrazna moralnom zakonu, tj. determinacija volje objektivno i

determinacija volje subjektivno su po sebi istovjetne. Međutim, kada volja potrebuje prinudu da bi bila dobra, zbog toga što, pored njenog određenja kao svojstva umnog bića, ona je određena i kao svojstvo bića koje je izloženo empirijskim pobudama i naklonostima, tada se objektivna determinanta volje od strane uma, moralni zakon, pojavljuje u formi kategoričkog imperativa, kao ono prinudno i ispravljačko u odnosu na subjektivnu determinantu volje konačnih umnih bića. (Kant, 1979)

O'Neill Kantov kategorički imperativ naziva "testom univerzalizabilnosti" jer njegova svrha nije da generira određeni set moralnih principa, nego da pruži metod za ocjenu supstantivnih principa djelovanja (O'Neill, 2013: 53), pri čemu su za mogućnost ovog procesa odlučivanja ključne maksime kao "primarna, fundamentalna određenja volje same" (Babić-Avdispahić – Mujkić, 2019: 108) koja imaju propozicijski oblik i sadrže opis čina (O'Neill, 2013: 47). Prema O'Neill, Kant smatra da je jedini način da ljudi, u odsustvu izvanjski nametnutog autoriteta, djeluju na temelju (samonametnutog) autoriteta uma ukoliko djeluju prema principima koje drugi mogu prihvatiti, iako to neće nužno učiniti, tj. da se suzdrže od djelovanja prema principima koje drugi ne mogu prihvatiti (O'Neill, 1989: 22–23). U tome je smisao kategoričkog imperativa kao strategije koja nameće ograničenje našim maksimama i ne nudi precizne upute za djelovanje, ističući da treba djelovati samo na temelju maksima za koje se može htjeti da postanu opštim zakonom.

O'Neill objašnjava da kategorički imperativ kao test ima dva aspekta. S jedne strane, on tvrdi da moramo djelovati prema maksimi, a s druge da ona mora biti takva da se može htjeti kao opći zakon. Kada je riječ o prvom, on se može shvatiti kao pretpostavka drugog, jer "samo oni činovi koji utjelovljuju ili izražavaju sintaktički strukturirane principe ili opise mogu biti kandidati za konzistentnost ili nekonzistentnost" (O'Neill, 1989: 83). Nadalje, ona tvrdi da maksima mora obuhvatiti opis onoga ko djeluje, čina i situacije u kojoj se djelovanje dešava ili o kojoj ovisi, pri čemu su "maksime oni temeljni principi ili namjere kojima vodimo i kontroliramo naše određenije namjere" (O'Neill, 1989: 84). Prema tome, "u primjeni kategoričkog imperativa na djelovateljevu maksimu, pitamo se da li je namjera prema kojoj djelovatelj djeluje ili hoće djelovati, koja vodi i kontrolira druge, određenije namjere, konzistentno univerzalizabilna; ako jeste, prema Kantu, onda bar znamo da nije moralno neispravna i da neće predstavljati kršenje dužnosti." (O'Neill, 1989: 86).

Oblici nekonzistencije maksima i dvije vrste kontradikcija u pokušaju njihovog univerzaliziranja

Postoje, prema čitanju O'Neill (1989: 89), dvije vrste nekonzistencija koje mogu karakterizirati maksime i prije pokušaja njihove univerzalizacije, koje ona naziva konceptualnim i voljnim nekonzistencijama. U prvom slučaju, hoće se maksima koja pati od unutarnje konceptualne proturječnosti i tako se odnosi na nemoguće činove, kao kad se istovremeno želi brinuti za druge i uvijek sebe staviti na prvo mjesto, a u drugom, s obzirom na to da htijenje nije isto što i puka želja, nego podrazumijeva predanost i nastojanje da se htijenje ostvari (tj. podrazumijeva i htijenje ili namjeravanje nekih sredstava za njegovo ostvarenje), nekonzistencija postoji kad pojedinačne namjere nisu u skladu s opštijom namjerom koja im je u osnovi (O'Neill, 1989: 89–90).

Čak i kada su maksime u oba smisla konzistentne, pokušaj da ih se univerzalizira može rezultirati kontradikcijama (O'Neill, 1989: 94). Primjenjivost kategoričkog imperativa O'Neill pokazuje na mnoštvu primjera koji sadrže i tzv. pravne i kreposne dužnosti, tj. maksime koje ih izražavaju (maksime djelovanja i maksime svrha), pri čemu na prve primjenjuje test “kontradikcije u koncepciji”, a na druge test “kontradikcije u volji” kao komponente ili oblike testa kategoričkog imperativa (O'Neill, 2013: 26–27). Kada se prosuđuje da li neka maksima može postati opštim zakonom, prvi korak predstavlja njeno prevođenje u univerzaliziranu formu, tj. u oblik univerzalnog moralnog zakona (O'Neill, 2013: 139–140).

Test kontradikcije u koncepciji referira na tzv. “unutarnju nemogućnost” (O'Neill, 2013: 148) i “označava odsustvo koherencije *u okviru* namjera određenog subjekta” (O'Neill, 2013: 159) kao što je Kant pokazao na primjeru davanja lažnog obećanja u kojem ta maksima postaje samorazorna jer se njenim postajanjem opštim zakonom urušava povjerenje kao pretpostavka bilo kakvog obećanja. Ili, primjerice, možemo konzistentno htjeti da postanemo robom, ali ta maksima postaje nemoguća kada se hoće kao opšti zakon, jer robova ne može biti bez gospodara (O'Neill, 1989: 96). Dajući nove primjere koje podvrgava ovom testu, O'Neill tvrdi da on zapravo “pita da li možemo simultano namjeravati uraditi *x*... i namjeravati da svi drugi urade *x* (pretpostavljajući... da moramo namjeravati i neke uslove dovoljne za uspješno njihove izvođenje i normalne i predvidljive rezultate tog izvršenja)” (O'Neill, 2013: 159). Imajući to u vidu, test kontradikcije u koncepciji moguće je primijeniti za određenje etičkog statusa maksima i tako doći do

principa dužnosti za ispravno postupanje u konkretnom slučaju koji odgovara uobičajenom moralnom promišljanju (O'Neill, 2013: 162–163).

Maksime koje su konzistentne prije njihove univerzalizacije mogu također dovesti do kontradikcije u htijenju ili volji kada se pokušaju univerzalizirati. Drugi test kategoričkog imperativa pita o tome da li možemo *htjeti* da maksima postane opštim zakonom i, prema O'Neill (2013: 174), ovisi o ideji da posjedovanje određenih svrha predstavlja dužnost za ljude te o činjenici da htijenje nečega zahtijeva i druga htijenja koja su neophodna da bi se prvo moglo ostvariti (O'Neill, 1989: 98), odnosno da ljudi imaju svrhe za čije ostvarenje su im potrebna prikladna sredstva. Dvije takve dužnosti o kojima Kant govori su dužnosti samousavršavanja i pomaganja drugima (O'Neill, 2013: 181), koje se moraju hipostazirati kao “opšti zakoni” (O'Neill, 2013: 182–185). U skladu s tim, O'Neill smatra da je, budući da ove svrhe imaju moralno obavezan status, “kontradikciju [u volji] moguće derivirati iz pokušaja da se hoće kao univerzalni zakon maksima koja ih zanemaruje” (O'Neill, 2013: 182), poput maksime povrjeđivanja drugih ili odsustva brige za sopstveno zdravlje (O'Neill, 2013: 193).

Problem relevantnih opisa i potraga za fundamentalnim namjerama

U pogledu odnosa činova i principa, O'Neill (2013: 60) objašnjava da oni nisu u odnosu u kojem bi jednom konkretnom činu odgovarao samo jedan princip, a jednom principu samo jedan čin. Iz toga slijedi da “mora biti specificiran neki način odlučivanja o tome koje je od principa koji pokrivaju čin relevantno ocijeniti u datom kontekstu” (O'Neill, 2013: 61). Problem pronalaska ove metode O'Neill (2013: 61) naziva “problemom relevantnih opisa” i smatra da je to problem sa kojim se susreće svaka teorija koja predlaže neki uslov za moralne principe i tvrdi da može voditi djelovanje. O'Neill tvrdi da je upravo Kantov test univerzalizabilnosti ponudio “eksplicitno rješenje za problem relevantnih opisa” (O'Neill, 2013: 61) jer on omogućava da provjerimo i tako razlikujemo maksime koje je potrebno odbaciti jer ne mogu biti univerzalizirane, maksime koje su naprosto dopustive jer mogu, kao i one koje su moralno obavezne jer mogu biti univerzalizirane, dok njihove suprotnosti ne mogu (O'Neill, 2013: 25). Također, kao što smo ranije spomenuli, moralna vrijednost prema Kantu ne ovisi naprosto o univerzalizaciji partikularnih namjera onoga koji djeluje, nego upravo temeljnih namjera ili principa koji

su u osnovi drugih (O'Neill, 1989: 87). Maksime, drugim riječima, ne izražavaju određena moralna pravila, nego predstavljaju radije “neodređene vodilje u skladu sa kojima se može djelovati *samo* kada su *dopunjene* određenijim namjerama” (O'Neill, 1989: 152). One, riječima O'Neill (1989: 161), “nisu upisane na površini djelovanja”. Uzimajući to u obzir, kada se na jedan čin ili na njegove aspekte može primijeniti više opisa ili za njega postoji više mogućih maksima, test kategoričkog imperativa omogućava da se specificiraju opisi koji su u datoj situaciji moralno relevantni i razlikuju se od onih koji su moralno indiferentni ili posjeduju niži stupanj prioritarnosti (Hill, 2013: 39).

Predloženo čitanje primjene kategoričkog imperativa omogućava rješenje situacije u kojoj više mogućih maksima sadrži relevantan opis čina, tj. imaju moralni status zabrane ili obaveze. Kant se ovim problemom bavio u tekstu “O navodnom pravu na laganje iz čovjekoljublja” iz 1797. godine i tu je zauzeo stav da dužnost istinoljubivosti ima prednost u odnosu na sprečavanje njenih potencijalno tragičnih posljedica, tj. u odnosu na čovjekoljublje. Kant je tvrdio da “laž uvijek šteti drugome – ako i ne drugom čovjeku, onda ipak čovječanstvu uopće, budući da izvoriste prava čini neupotrebljivim”, te da “svaki čovjek ima... najstrožu dužnost prema istinoljubivosti u iskazima, koju ne može zaobići, škodila ona njemu samome ili drugima. On sam dakle onome koji od toga trpi zapravo ne čini štetu, nego nju uzrokuje slučaj. Jer onaj u tome uopće nije slobodan birati, zato što je istinoljubivost (ako jednom mora govoriti) bezuvjetna dužnost.” (Kant, 2011)

U situaciji konfliktnih moralnih obaveza u kojoj je subjekat suočen s mogućnošću da uradi *x* iako to znači propuštanje činjenja *y*, ili da uradi *y* iako to propuštanje činjenja *x*, O'Neill (2013: 262) tvrdi da također treba biti primijenjen Kantov test univerzalizacije te da će jedna od mogućnosti uvijek biti teža za univerzaliziranje. Tako, ako je riječ o maksimama koje sadrže cjelovite opise čina poput “Reći istinu iako to znači dozvoliti (ili propustiti spriječiti) smrt” i “Spriječiti smrt iako to znači slagati”, obje mogu biti univerzalizirane kao opšti zakoni. Međutim, univerzaliziranje druge maksime podrazumijeva teškoće koje univerzaliziranje prve ne podrazumijeva: “Ako znamo da drugi neće slagati čak ni da bi spasili život, onda im teško možemo vjerovati u bilo kojoj situaciji potencijalne opasnosti. Namjeravanje... [ove maksime]... subjekta obavezuje na namjeravanje situacije koja sliči hobsovskom stanju prirode... Naša kooperacija sa drugima bi u takvoj situaciji morala biti brižljivo ograničena.” (O'Neill, 2013: 263). Iako prema Kantu laganje šteti čovječanstvu uopšte i urušava svaki osnov povjerenja u društvu, kao i mogućnost ugovora (Talanga, 1990: 191), prva maksima ima prednost u odnosu na drugu.

Dakle, određivanje koja je maksima prioriteta maksima dužnosti u takvim situacijama uključuje razmatranja o tome koja od njih (premda nijedna neće rezultirati u kontradikciji), kad je zamišljena kao opći zakon, više teži stanju prirode u kojem je sve “djelovanje nesigurno” (O'Neill, 2013: 263–264). O'Neill (2013: 264) objašnjava da ovaj kriterij nije dat u Kantovim radovima, iako je “očigledno izvodiv iz njih”, te da “on ima prednost popunjavanja praznine u Kantovoj teoriji ispravnih odluka i polučivanja rezultata koji općenito potvrđuju naše intuicije”.

Zaključak: Praktična vrijednost Kantove etike

Vrijednost interpretacije koju nudi O'Neill je u tome što, polazeći od Kantovog određenja kategoričkog imperativa, uspijeva naći rješenje za ono što se obično razumijeva kao slabost njegove etičke teorije te na mnoštvu primjera konkretno pokazuje da je kategorički imperativ, daleko od toga da bude prazno, formalno i moralno pravilo koje vodi kontraintuitivnim zaključcima, neposredno praktičan, relevantan i sposoban da vodi moralno ispravne odluke i djelovanje, upućujući nas na to šta je potrebno uraditi u konkretnim situacijama. Interpretacija Kanta koju nudi O'Neill je takva da, čini se, dozvoljava izuzetke od moralnih principa koji prema Kantu jedino mogu biti principi ukoliko važe bez izuzetka. Međutim, riječ je o tome da ona formuliše maksime koje su u osnovi principa tako da one uključuju cjelovito određenje djelovanja, tj. sve elemente relevantnog opisa čina, pa tako, primjerice, “zabrana prisile” može biti obavezujući princip, ali ako je ta maksima formulisana kao “zabrana prisile osim ukoliko će se tako zaštititi nevini”, onda je moguć izuzetak od prvog principa (Burton, 2021). Ona dakle smatra da praktično mišljenje mora biti osjetljivo na razlike u kontekstu posebnih situacija te da “fundamentalni principi mogu voditi i moraju ograničiti primjene na praktične probleme, ali da sami ne pružaju determinirane odgovore na naša moralna pitanja” (Hill, 2013: 39). Pored toga, njen je naročiti dodatak koji olakšava primjenu testa kategoričkog imperativa i odluku o statusu maksima u tvrdnji da u htijenju određene maksime moramo htjeti i neke uslove potrebne da se namjere uspješno izvrše, kao i normalne i predvidljive rezultate njihovog uspješnog izvršenja (Hill, 2013: 40).

Iako se može činiti da je revidiranje i reinterpretiranje Kantovih stajališta, posebno onda kada u pitanje dovodi zaključke koji se opšteprihvaćeno pripisuju Kantu ili ih je on eksplicitno izrekao, korak koji nas odvodi predaleko od legitimnog postupka interpretiranja, može se tvrditi i da ono pruža priliku

Kantovoj misli da živi u sadašnjosti i pronade mjesto u našem svakodnevnom praktičnom promišljanju. Jer, svaka teorija ima svoje nedostatke, a svrha etičke teorije, kao što tvrdi Aristotel, trebala bi biti da nam pomaže u djelovanju. Obznaniti te nedostatke i graditi na njenim fundamentalnim uvidima ne znači odbaciti teoriju, nego joj dati mogućnost da i dalje postoji u oblicima u kojima može ispunjavati zadatak na temelju kojeg jedino može polagati pravo na priznanje svoje praktične i etičke vrijednosti.

Literatura

- Babić-Avdispahić, Jasminka – Mujkić, Asim. *Etika*, Udruženje za filozofiju i društveno-humanistička istraživanja "Eidos", Zenica 2019.
- Barry, Melissa. Constructivist practical reasoning and objectivity, u: David Archard, Monique Deveaux, Neil Manson – Daniel Weinstock (ur.). *Reading Onora O'Neill*, Routledge, London 2013, 17–36.
- Burton, Howard. Kant, *Applied: A Conversation with Onora O'Neill*, Ideas Roadshow 2021.
- Hill Thomas E., Jr. Varieties of constructivism, u: David Archard – Monique Deveaux– Neil Manson – Daniel Weinstock (ur.). *Reading Onora O'Neill*, Routledge, London 2013, 37–54.
- Kant, Immanuel. *Kritika praktičnog uma*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1979.
- Kant, Immanuel. *O navodnom pravu na laganje iz čovjekoljublja*, Pešcanik, 17. 5. 2011. <https://pescanik.net/o-navodnom-pravu-na-laganje-iz-covjekoljublja/> (20. 3. 2024).
- Kant, Immanuel. *Zasnivanje metafizike morala*, Dereta, Beograd 2008.
- O'Neill. Onora. *Acting on Principle: An Essay on Kantian Ethics*, Cambridge University Press, Cambridge 2013.
- O'Neil, Onora. *Constructions of Reason: Explorations of Kant's Practical Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge 1989.
- Talanga, Josip, Marulić i Kant o problemu laži, *Prilozi*, 31–32, 1990., str. 181–195.

KANT'S PRACTICAL PHILOSOPHY AND THE CATEGORICAL IMPERATIVE IN THE CONSTRUCTIVIST INTERPRETATION OF HONORE O'NEILL

Summary: Kant's deontological ethics, which places a crucial emphasis on reason in the realm of the practical and insists on consistent action in accordance with the moral law and acting out of duty, is often considered too demanding for the possibility of complete and practically fruitful application, and since its inception, it has been criticized for alleged empty formalism and rigorism. Onora O'Neill defends Kant's ethics from these objections, offering a plausible interpretation of the meaning of its supreme practical principle and addressing its relation to concrete actions, moral issues, and dilemmas. This paper problematizes the practicality and applicability of the categorical imperative (in its universal law formulation in particular) through her constructivist interpretation presented in her works *Acting on Principle* (2013) and *Constructions of Reason: Explorations of Kant's Practical Philosophy* (1989). The aim of the paper is to highlight the importance of this perspective for understanding the practicality of Kant's ethics, and to present arguments that allow it to be popularized in contemporary circumstances and understood as truly relevant for solving moral problems we encounter daily.

Keywords: categorical imperative, practical philosophy, Kant, constructivism, Onora O'Neill, formalism, action

